

مجلة الجمعية الإيرانية للغة العربية وآدابها، فصلية
علمية محكمة، العدد ال ٧٥، صيف ١٤٠٤ هـ. ش،
٢٥٠٢ م؛ صص ١٦٠-١٣٣

**Analysis of discourse components in Iraqi Arbaini
poetry (Based on Lakla and Mofe's approach, the
research case of Hamid Helmi Al-Baghdadi's poems)**
Article Type: Research

*Narges Ansari¹, Tayyebeh Seyfi² **

Abstract

Every social act is the result of a discourse with its own semantic system, on the other hand, discourse also shapes social behaviors; Therefore, the analysis of a society and the type of interactions and social behaviors from the point of view of the type of discourse indicates its identity, power and ruling system. Arbaeen walk, as a socio-religious action, especially in recent years, is a manifestation of a society with a different discourse, which has seriously challenged competing discourses by filling contemporary social gaps and giving identity to subjects. Is. This discourse, which is based on the inseparability of the political and religious power of Islam; Due to its daily validity, it has the capacity to become a hegemonic discourse and is considered a kind of renewal of Shia political thought in the last century. Considering the importance of this issue and the reflection of society's thinking in literature, the present study tries to analyze the poetry of Helmi Baghdadi, one of the contemporary Iraqi poets, as the main home of this emerging power from a discourse perspective, with a descriptive-analytical approach. to evaluate its discourses based on Lakla and Vamofe's point of view. Among the results of this research, one of the most central signs that become the focus of many linguistic and cultural signs in the poet's poetry is love for Imam Hussain (a.s.) and the guardianship of the Ahl al-Bayt, peace be upon him, and signs such as martyrdom, jihad, and revolution. In the Arbaeen discourse circle, it has reached semantic stability and forms the special identity of

¹. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Imam Khomeini International University, Faculty of Literature and Humanities, Qazvin, Iran. orcid.org/0000-0001-7045-3839

². Corresponding Author, Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Shahid Beheshti University, Faculty of Literature and Humanities, Tehran, Iran. orcid.org/0000-0003-3460-0138, *E-mail*: t_seyfi@sbu.ac.ir.

this discourse. According to this research, the presence of activists and agents of different genders of people with different beliefs and tendencies has turned the Arbaeen discourse into a global and hegemonic discourse, and the conflict between the Arbaeen discourse and the rival discourse is a manifestation of the macro-controversy between monotheistic and non-monotheistic and secular systems in the world.

Keywords: Discourse, Arbaeen, Iraqi poetry, Lakla and Mufa, Hamid Helmi al-Baghdadi

1. Introduction

Arbaeen walking is a long-standing tradition that the Shiites adhered to during the time of Bani-Umayyad and Bani-Abbas. This phenomenon has become one of the most powerful symbols of solidarity and coherent social actions of Shiites, a social behavior in different dimensions that as a semantic system has power structures in the region and the world and by expanding its discourse circle of Muslims and Shiites. It has also attracted followers of other religions such as Sunnis, Christians and Yazidis. Cultural diversity is one of the distinctions of this discourse system, which, despite its plurality, has witnessed a centrality and unity and provides the ground for the globalization of this great movement as a social act. With the passing of time and showing its hidden effects, this ritual ceremony is becoming a superior hegemony in which the dominant discourse, while having many sub-discourses, forms an inclusive social mechanism that has specific counter-discourses in the world.

Culture and, accordingly, literature cannot remain unaffected by this fascinating field, therefore Arbaeen walking as a social approach has had a wide reflection in world literature, especially the poems of Iraqi poets as the main home of this phenomenon.

Research Question

This article seeks to answer these questions:

- 1- How are the discourse components of the poet detailed in the poem?
- 2- How do the hegemonic components of Arbain's poetry give identity to Arbain's discourse?
- 3- How does the discourse of Arbaeen marginalize the rival discourse by highlighting its components?

2. Literature Review

Lacla and Mouffe built their theory in discourse analysis by combining and modifying two major theoretical traditions, namely Marxism and structural linguistics.

By combining these two views, they proposed the theory of poststructuralism, based on this theory, the entire social sphere was considered a network of processes in which meaning was created (Jorgensen, Phillips, 2019: 54). They are a critical approach that takes discourse analysis out of the field of mere linguistics and enters the field of politics and society and uses it as a powerful tool for social analysis.

According to these two, "social and political affairs and the world of reality in general can only be understood within discourse constructions, and discourses shape our understanding of the world" (Kazemi, 2010: 6); Therefore, every social action is considered a discourse, and the discourse is a complete builder of our world.

Among the key concepts of this theory are signifier and signified. Signifiers are persons, concepts, phrases and abstract or real symbols that indicate specific meanings in specific discourse frameworks, the meaning and example that the signifier indicates is called a signifier (Kasraei and Poozesh Shirazi, 2013: 343-344) the signified is also a sign that when seen, the intended signifier becomes meaningful.

(Bahrapour, 1379: 136) floating sign, empty sign, focal point or central sign are among the types of signs in this theory. Another one of these concepts is articulation. According to Lacla and Mofe, the word needs to be articulated in order to connect with other signs and become meaningful. These two "define articulation as any action that establishes a relationship between elements, so that the identity of the elements is changed" (Qajri and Nazari, 2012, 55).

4. Methodology

Considering that the Arbaeen walk has a social nature and the theory of Lacla and Mofe in the discourse is based on a social approach; Among the theories of discourse analysis, this point of view became the theoretical basis of the current research. The Arbaini poems of the contemporary Iraqi poet Helmi Baghdadi were chosen as the poet who formed this social action in the context of the poet's society and environment, and the discourse components of these poems were analyzed based on the key concepts of this theory with descriptive analytical method.

5. Results

Based on the results of this research and the examination of the components of Arbaini discourse in Baghdadi poetry, the central sign and the main focus of the poet's discourse in all Arbaini poems is the love and devotion of Imam Hussain and Ahl al-Bayt, and Jihad, Martyrdom, Revolution and Rising as concepts taken from the discourse. Islam and Hosseini's culture are closely related to this sign, articulated around it, and terms such as walking, hospitality, generosity, sacrifice, and sacrifice have reached semantic stability around this central sign.

Walking, as a frequent time, is a symbol of the political and religious power of the poet's Arbaini discourse. The society depicted in the poet's Arbaini poems is a perfect example and the highest limit of the city's ideal in religious and monotheistic thinking, but in the heart of this ideal society, the liberation of Jerusalem from the invaders and the formation of the Mahdavi government are presented as empty signs that the uprising of Ashura It is the basis for them.

تحلیل مولفه‌های گفتمانی در شعر اربعینی عراق (بر اساس رویکرد لاکلا و موفه مورد پژوهشی اشعار حمید حلمی البغدادی)

نوع مقاله: پژوهشی

نرگس انصاری^۱، طیبه سیفی^{۲*}

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، قزوین، ایران.
۲. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ایران، تهران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۵

چکیده

هر کردار اجتماعی، برآمده از یک گفتمان با نظام معنایی خاص خود است، از طرفی گفتمان نیز به رفتارهای اجتماعی شکل می‌دهد؛ از این رو تحلیل یک جامعه و نوع تعاملات و رفتارهای اجتماعی از منظر نوع گفتمان، نشان‌دهنده هویت، قدرت و نظام حاکم بر آن است. پیاده‌روی اربعین، به عنوان یک کنش اجتماعی - دینی به خصوص در سالهای اخیر نمود جامعه‌ای با گفتمان متفاوت است که به واسطه پرکردن خلأهای اجتماعی معاصر و هویت بخشی به سوژه‌ها، گفتمانهای رقیب را به صورت جدی به چالش کشیده است. این گفتمان که مبتنی بر جدایی ناپذیری قدرت سیاسی مذهبی اسلام است؛ به واسطه اعتبار یافتن هر روزه آن، ظرفیت تبدیل شدن به گفتمان هژمونیک را دارد و نوعی نوسازی تفکر سیاسی تشیع در سده اخیر محسوب می‌شود. با عنایت به اهمیت این موضوع و بازتاب اندیشه و تفکر جامعه در ادبیات، پژوهش حاضر تلاش دارد با رویکرد توصیفی - تحلیلی، شعر حلمی بغدادی از شاعران معاصر عراق را به عنوان موطن اصلی این قدرت نوظهور از منظر گفتمانی مورد بررسی قرار دهد تا مولفه‌های گفتمانی آن بر اساس دیدگاه لاکلا و موفه ارزیابی کند. از جمله نتایج این پژوهش یکی از کانونی‌ترین دالها که محور بسیاری از نشانه‌های زبانی و فرهنگی در شعر شاعر می‌شود، عشق به امام حسین (ع) و ولایت اهل بیت علیهم السلام است و دالهایی چون شهادت، جهاد و انقلاب در دایره گفتمانی اربعین به ثبات معنایی رسیده و هویت خاص این گفتمان را شکل می‌دهد. براساس این پژوهش حضور کنشگران و عاملان مختلف از جنس مردم با باورها و گرایشهای متفاوت موجب تبدیل شدن گفتمان اربعین به یک

گفتمان جهانی و هژمونیک شده است و جدال گفتمان اربعین با گفتمان رقیب، نمودی از جدال کلان نظام توحیدی و غیرتوحیدی و سکولار در عالم است.

کلیدواژه‌ها: گفتمان، اربعین، شعر عراق، لاکلا و موفه، حمید حلمی بغدادی

١. مقدمه

پیاده‌روی اربعین، سنت دیرینه‌ای است که شیعیان در زمان بنی‌امیه و بنی‌عباس هم به این سنت پایبند بودند. این پدیده به عنوان یکی از قدرتمندترین نمادهای همبستگی و کنشهای منسجم اجتماعی شیعیان تبدیل شده است، رفتاری اجتماعی در ابعاد مختلف که به عنوان یک نظام معنایی، دارای برساخته‌های قدرت در منطقه و جهان است و با گسترش دایره گفتمانی خود از مسلمانان و شیعیان، پیروان دیگر آیینها چون اهل تسنن، مسیحیان و ایزدیان را نیز مجذوب خود کرده است. تنوع فرهنگی از جمله تمایزات این نظام گفتمانی است که در عین کثرت، شاهد یک مرکزیت و وحدت بوده و زمینه جهانی شدن این حرکت عظیم را به عنوان یک کردار اجتماعی فراهم می‌کند.

این مراسم آیینی با گذشت زمان و نشان دادن جلوه‌های پنهان خود، در حال تبدیل شدن به یک هژمونی برتر است که گفتمان غالب در آن در عین داشتن خرده گفتمانهای متعدد، مکانیسم اجتماعی فراگیری را شکل می‌دهد که پادگفتمانهای مشخص در عالم دارد. فرهنگ و به تبع آن ادبیات نیز نمی‌تواند از این عرصه پرجاذبه بی‌تأثیر بماند، از این رو پیاده‌روی اربعین به عنوان یک رهیافت اجتماعی، بازتاب گسترده‌ای در ادبیات جهان بویژه اشعار شاعران عراق به عنوان موطن اصلی این پدیده داشته است. هر شاعری در به تصویر کشیدن این حرکت عظیم، گفتمان خاص خویش را دارد که به کمک ابزارهای گفتمان می‌توان آن را تحلیل و بررسی کرد؛ هدف تحلیل گفتمان، «فهم امر اجتماعی است به مثابه برساختی اجتماعی» (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۳) و آنگونه که فرکلاف معتقد است، تحلیل گفتمان «صرفاً به بررسی واحدهای زبانی نمی‌پردازد، بلکه پدیده‌های اجتماعی پیچیده را مورد واکاوی قرار می‌دهد» (القای، ۲۰۱۹: ۵۴).

با توجه به اینکه پیاده‌روی اربعین ماهیتی اجتماعی دارد و نظریه لاکلا و موفه در گفتمان ناظر بر رویکردی اجتماعی است؛ لذا از میان نظریه‌های تحلیل گفتمان، این دیدگاه، مبنای نظری پژوهش حاضر قرار گرفت تا به این سوالات پاسخ دهد:

- مولفه‌های گفتمانی شاعر چگونه در شعر مفصل بندی شده است؟

- مولفه‌های هژمونیک شعر اربعین چگونه به گفتمان اربعین هویت می‌بخشد؟
- گفتمان اربعین چگونه با برجسته‌سازی مولفه‌های خود، گفتمان رقیب را به حاشیه می‌راند؟
اشعار حلمی بغدادی شاعر معاصر عراق - شامل هفت سروده - با محوریت مشخص اربعین حسینی انتخاب و مطالعه شده‌اند، سپس مولفه‌های مهم گفتمانی وی از جمله دال مرکزی، دال شناور، دال تهی و وقته و... استخراج و در ادامه عوامل هژمونیک ساز گفتمان شاعر، غیریت و ضدیت، و چگونگی برجسته‌سازی مفاهیم گفتمان اربعین و حاشیه‌رانی گفتمان رقیب از منظر این شاعر تحلیل شده‌اند.

۱-۱. پیشینه پژوهش

اربعین این پدیده عظیم از ابعاد و منظرهای مختلف فرهنگی، جامعه‌شناسی، اعتقادی، تاریخی و روایی و غیره مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است، اما از منظر ادبی و نگاه شاعران عربی به خصوص شاعران عراقی تا کنون بحثی درباره آن نشده است که با وجود غنای محتوایی متون ادبی، بیانگر فقر پژوهشی در زمینه موضوع است؛ از جمله آثار تاریخی انجام شده می‌توان به مورد زیر اشاره کرد:

مقاله «تحلیل مبنای تاریخی اربعین حسینی»، (۱۳۸۶) مجله رواق اندیشه، فاضل، محمد. نویسنده مقاله به دو نظریه ناظر بر مبنای تاریخی بزرگداشت اربعین اشاره و دیدگاه بسیاری از صاحب نظران و مورخان شیعه و اهل سنت را در این زمینه بیان می‌کند. نویسنده مقاله در این پژوهش تلاش کرده است با استدلال و مراجعه به منابع تاریخی صحت و سقم نظریات مختلف را اثبات کند.

۲. بحث و بررسی

اندیشمندان، دیدگاه‌های متفاوتی درباره گفتمان ارائه داده‌اند که در دو محور جای می‌گیرد، محور اول، گفتمان متن محور بوده و در حیطه زبان‌شناختی قرار می‌گیرد، در محور دوم، گفتمان مجموعه‌ای از نظام معنایی و اندیشه محور است. تعریف محور نخست در زبان‌شناسی و محور دوم در جامعه‌شناسی کاربرد دارد (ر.ک: قجری و نظری، ۱۳۹۲: ۳۷-۴۸). برخلاف دستور زبان که با عبارتها و جمله‌ها سروکار دارد، گفتمان به واحدهای زبانی بزرگتر همچون بند، مصاحبه، مکالمه و متن نظر دارد (آفاگل زاده، ۱۳۸۵: ۸). تحلیل گفتمان، به عنوان زیر شاخه زبان‌شناسی، زبان نوشتاری، گفتاری یا نشانه‌ای یا هر نوع پدیده نشانه‌شناختی را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد.

از این رو موضوع تحلیل گفتمان «عبارت است از اینکه چگونه جمله‌ها در زبان گفتاری و نوشتاری باعث تولید واحدهای معنادار بزرگتری مانند بند، مکالمه و مصاحبه می‌شوند» (آقاگل زاده، ۱۳۸۵: ۸). در حقیقت تحلیل گفتمان تلاش می‌کند تا رابطه میان نویسنده، متن و خواننده را نشان دهد و ساختار پیچیده و عمیق تولید متن، یا به عبارتی جریان تولید گفتمان را روشن سازد. و به تعبیری تحلیل گفتمان عبارت است از «نقد گفتمان و بررسی نقاط مثبت و منفی و نقاط قوت و ضعف آن» (حنفی، ۱۹۹۸: ۱۳۱).

از سوی دیگر تحلیل گفتمان به بافت متن هم نظر داشته، تاثیر بافت متن و بافت موقعیتی بر گفتمان را هم مورد بررسی قرار می‌دهد، بنابراین، تحلیل گفتمان، چگونگی تبلور و شکل‌گیری معنا و پیام واحدهای زبانی را در ارتباط با عوامل درون زبانی (زمینه متن واحدهای زبانی، محیط بلا فصل زبانی مربوطه و نیز کل نظام زبانی) و عوامل برون زبانی (زمینه اجتماعی، فرهنگی و موقعیتی) بررسی می‌کند (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۸). تحلیل گفتمان از زمان پیدایش در سال ۱۹۵۲ تا کنون سه گرایش مهم داشته است.

اولین مرحله از تحلیل گفتمان مرحله ساخت‌گرایی است (ر.ک: بهرام پور، ۱۳۷۹: ۷-۸) در این نوع تحلیل، متن بزرگتر از جمله است و تحلیل گفتمان نیز متن محور است. در تحلیل گفتمان نقش‌گرا، به مفهوم بافت توجه کرده و آن را وارد تحلیل گفتمان کردند و منظورشان از بافت، شرایط زمانی و مکانی است که زبان در آن به کار رفته و اصطلاحاً «بافت در محل» نامیده می‌شود (مقدمی، ۱۳۹۰: ۹۵). بنابراین تحلیل گفتمان نقش‌گرا عبارت است از کاربرد زبان در ارتباطات روزمره و بافت و «هدف اصلی آن بررسی و تحلیل زبان در سیاق و بافت، خارج از محدوده وضعی و اصلی است بویژه در بافتها و سیاقهایی که مقصود متکلم، نه معنای وضعی و ظاهری کلام؛ بلکه بافت و معنای غیرمستقیم و سیاقی کلام است» (عکاشه، ۲۰۱۳: ۲۱). اما تحلیل گفتمان انتقادی، «رویکردی بین رشته‌ای است که مطالعه زبان را در درون بافت اجتماعی- فرهنگی دنبال می‌کند» (آقاگل زاده، ۱۳۸۵: ۲۱۸) و بر نقش قدرت و ایدئولوژی به مثابه شرایط فرامتنی موثر بر تحلیل گفتمان تاکید دارد (مقدمی، ۱۳۹۰: ۹۵). به دیگر بیان تحلیل گفتمان انتقادی، بر شیوه بازتولید قدرت سیاسی و اجتماعی به وسیله متن و گفتمان تاکید دارد (شرشار، ۲۰۰۶: ۲۳) و به روابط دیالکتیک بین زبان، گفتمان و جامعه توجه کرده و پیوند میان آنها را در سطح فعالیت و

تغییرات اجتماعی بررسی می‌کند (ر.ک: مجموعه من المؤلفین، ۲۰۱۹: ۵۶) نظریه لاکلا و موفه از جمله نظریه های تحلیل گفتمان انتقادی است.

لاکلا و موفه، نظریه خود را در تحلیل گفتمان با تلفیق و اصلاح دو سنت نظری عمده یعنی مارکسیسم و زبان‌شناسی ساختارگرایی بنا کردند. آنها با تلفیق میان این دو دیدگاه، نظریه پساساختارگرایی را مطرح کردند که براساس این نظریه کل حوزه اجتماعی، شبکه‌ای از فرایندها به شمار می‌آیند که معنا در آن خلق می‌شود (یورغنسن، فیلیپس، ۲۰۱۹: ۵۴). از نظر لاکلا و موفه پدیده‌ها برای معنادار شدن و قابل فهم بودن باید گفتمانی باشند؛ یعنی هر فعالیت و پدیده‌ای وقتی در کنار مجموعه‌ای از عوامل دیگر در قالب گفتمان خاص قرار می‌گیرد، معنا پیدا کرده و قابل فهم می‌شود؛ بنابراین هیچ چیزی به خودی خود هویت ندارد، بلکه هویتش را از گفتمانی بدست می‌آورد که در آن قرار دارد (ر.ک: سلطانی، ۱۳۸۷: ۷۲). به اعتقاد آنها رویکردی انتقادی است که تحلیل گفتمان را از حوزه زبان‌شناسی صرف خارج و وارد عرصه سیاست و اجتماع کند و آن را به عنوان ابزاری نیرومند برای تحلیل‌های اجتماعی خود به خدمت گیرد. از نظر این دو «امور اجتماعی و سیاسی و به طور کلی جهان واقعیت، تنها در درون ساخت‌های گفتمانی قابل فهمند و گفتمان‌ها به فهم ما از جهان شکل می‌دهند» (کاظمی، ۱۳۹۰: ۶)؛ بنابراین هر کردار اجتماعی، گفتمانی در نظر گرفته می‌شود و گفتمان به طور کامل سازنده جهان ماست.

از جمله مفاهیم کلیدی این نظریه، دال و مدلول است. دال، اشخاص، مفاهیم، عبارات و نمادهای انتزاعی یا حقیقی هستند که در چارچوب‌های گفتمانی خاص بر معانی خاصی دلالت می‌کنند، معنا و مصداقی که دال بر آن دلالت می‌کند مدلول نام دارد (کسرای و پوزش شیرازی، ۱۳۸۳: ۳۴۳-۳۴۴). مدلول هم نشانه‌ای است که با دیدن آن، دال مورد نظر معنا می‌شود (بهرام پور، ۱۳۷۹: ۱۳۶). دال شناور، دال تهی، نقطه کانونی یا دال مرکزی از جمله انواع دالها در این نظریه است که در ادامه با نمونه‌های شعری به دنبال کشف گفتمان موجود در شعر اربعین به عنوان بازتاب رفتار اجتماعی شکل گرفته در پیاده روی اربعین خواهیم بود. یکی دیگر از این مفاهیم، مفصل‌بندی است. از نظر لاکلا و موفه، کلمه برای ارتباط با دیگر نشانه‌ها و معنادار شدن به مفصل‌بندی نیاز دارد. این دو «مفصل‌بندی را به هر عملی که بین عناصر رابطه برقرار کند، به طوری که هویت عناصر تغییر داده شود، تعریف می‌کنند» (قجری و نظری، ۱۳۹۲، ۵۵).

۲-۲. مولفه‌های گفتمانی شعر اربعینی حلمی بغدادی

٢-٢-١. دال مرکزی

دال مرکزی یا همان نقطه کانونی یک نشانه ممتاز است که نشانه‌های دیگر اطراف آن مرتب می‌شوند و معنایشان را از ارتباط با آن نقطه کانونی بدست می‌آورند (همان: ٥٤) به عبارتی هر گفتمانی منظومه‌ای منسجم است و دال مرکزی، هسته اصلی آن است و نیروهای جاذبه دال مرکزی، سایر نشانه‌ها را جذب می‌کنند (خلجی، ١٣٨٦: ٥٤) بر اساس هر گفتمان، نه تنها دال مرکزی متفاوت خواهد بود، بلکه خود دال نیز در چارچوب یک گفتمان، مدلولی متفاوت با گفتمان دیگر می‌گیرد؛ مثلاً کلمه آزادی در گفتمان لیبرالیستی، دارای مدلولی متفاوت از گفتمان توحیدی است، گذشته از این که آزادی می‌تواند در گفتمان لیبرالیستی، نقطه کانونی باشد اما در گفتمان توحیدی دال مرکزی محسوب نشود. دال مرکزی، «نشانه برجسته و متمایز است که نشانه‌های دیگر در سایه آن نظم می‌گیرند» (سلطانی، ١٣٨٧: ٧٨).

بررسی اشعار اربعینی حلمی بغدادی نشان می‌دهد، یکی از کانونی‌ترین دالها که محور بسیاری از نشانه‌های زبانی و فرهنگی می‌شود، عشق به امام حسین (ع) و حب و ولای اهل بیت علیهم السلام است و مفاهیمی همچون ایثار، فداکاری، شهادت، آزادی و جهاد و ... پیرامون این دال مرکزی مفصل‌بندی می‌شوند و از این دال مرکزی وجود و هستی گرفته و معنا می‌یابند. در حقیقت عشق و محبت به امام حسین (ع) و اهل بیت، عمود خیمه گفتمان اشعار اربعینی این شاعر است. هویت اصلی این گفتمان، از این مفهوم نشأت گرفته و دیگر دالها در پرتو آن منسجم می‌شوند. عشق و ولای زائران اربعین به امام حسین و اهل بیت است که هویت بخش رفتار اجتماعی مردم زائر در جامعه بوده و بسیاری از کردارهای اجتماعی آنها چون جود، مهمان نوازی، صبر و ... را معنا می‌دهد.

شاعر، حماسه زائران میلیونی اربعین را از ابعاد مختلف به این عشق و ارادت به خاندان اهل بیت گره زده و تلاش می‌کند این حرکت جهانی را به تصویر بکشد که نوعی نوسازی تفکر سیاسی تشیع و نمادی از قدرت سیاسی شیعیان است:

وَعَدَتْ كِرْبَلَاءُ مَحْرَابِ عَشِقِ	لِلِقَاءِ يَشْعُ وَدًّا وَلُطْفَا
فِي بَقَاعِ الْعِرَاقِ طَوْلًا وَعَرَضًا	الْمَلَائِيْنُ أَعْمَرُوا الْأَرْضَ رَصْفًا
هُمْ نِظَامٌ وَخَلَّةٌ وَوِثَامٌ	وَثَبَاتٌ عَلَى الْعَقِيدَةِ أَوْفَى
بَايَعُوا نَجْلَ أَحْمَدِ بِالْمَآقِي	وَقُلُوبٍ تَفِيضُ حَبًّا وَزُلْفَى

مرکزیت عشق و محبت به امام حسین و اهل بیت در این ابیات، نمود انسجام، پایداری و استقامت در عقیده، وفاداری در پیاده‌روی زائران است، عشقی که حلقه اتصال و پیوند قلوب شیعیان شده و اجتماع عظیم آنها را معنا می‌دهد. در این محور مفاهیمی چون شهادت، ایثار، فداکاری و جهاد به عنوان دالهای شناور حول نقطه کانونی مفصل‌بندی می‌شود تا با تثبیت معنای آنها در نظام معنایی بدانها هویت بخشد، به عنوان مثال دال شهادت در هرگفتمانی، می‌تواند مدلولی متفاوت به خود بگیرد. قربانی شدن در گفتمان اربعین، معنای متفاوتی دارد و در ارتباط با عشق به اهل بیت معنا می‌شود:

وَيَوْمَهُ الْمَتَوَدِّدُونَ لِأَحْمَدِ بَوْلَاءِ آلِ الْبَيْتِ أَعْيَانِ الْوَرَى
وَنَدَاءِ مَوْلَانَا الْحَسَنِ تَسَابِقُ لِلتَّضَحِيَّاتِ تَسَابِقًا لَنْ يَخْسِرَا

دالهای مودت، عشق، ولاء، تهوی در این ابیات، به خوبی کانونی بودن آنها را در شعر اربعینی شاعر نشان می‌دهد. عشقی که در ارتباط با مردم به تصویر درمی‌آید و ثابت قدم بودن آنها در این محبت را نشان می‌دهد، از طرفی همنشینی این واژگان با دالهایی چون محراب و کعبه بیانگر قداست و پاکی این محبت است که آن را از دال عشق در گفتمانهای دیگر متمایز می‌سازد و هویتی ویژه بدان می‌بخشد:

هُم ثَبَاتٌ عَلَى مَوَدَّةِ طَه وَوَلَاءٌ لِمَنْ تَرَاهُ أَرْبِجُ
كَعْبَةُ الْعَشَقِ وَالتَّأْسِي جِهَادًا وَمَلَاذُ تَهْوِي إِلَيْهِ الْبُرُوجُ

این مودت و دوستی اهل بیت در ابیات زیر نیز با مفهوم ولایت‌مداری مفصل‌بندی شده است که مشخصات این گفتمان را به خوبی روشن می‌سازد، ولایت‌مداری و صبر در برابر سختی‌ها و اطاعت از ولی در اشعار اربعینی حلمی بغدادی، لازمه و در ارتباط با عشق به امام حسین (ع) معنا می‌یابد. شاعر به واسطه نوع ایدئولوژی خود و با تاثیرپذیری از بافت فرهنگی و دینی جامعه، نظام معنایی گفتمان اربعین را برپایه نظام توحیدی و ولایی بنا نهاده است که عشق خالصانه، ثبات در عقیده، صبر و ایثار و بذل جان و مال، نمود بیرونی آن در رفتار زائران اربعین است. در حقیقت حلمی بغدادی در جای‌جای اشعار اربعینی خود حاکم شدن گفتمان حسینی در جامعه و تمسک جستن به مکتب و راه حسین را راه برون رفت از مشکلات و مسیر رستگاری امت بر می‌شمرد. کاربرد دالهای المولی، الولایه و اشاره به تبعیت و اطاعت از امیرالمومنین و پیامبر اکرم در راستای تقویت این دال مرکزی در شعر است:

عَشَقُ الْحُسَيْنِ هَدِيَّةُ الْمَوْلَى لِمَنْ
عَرَفَ الصَّوَابَ وَلَمْ يَمِلْ لِلْعَارِ
مَنْ شَبَّ فِي نَحْجِ الْوَلَايَةِ صَابِرًا
وَأَطَاعَ مِنْهَجَ حَيْدَرِ الْكَرَّارِ
(البغدادي، ٢٠٢٠: ٨٥)

٢-٢-٢. دال شناور

دال شناور، به دالی گفته می‌شود که مدلول ثابتی ندارد و در گفتمانهای مختلف دارای مدلول متفاوتی خواهد بود. در حقیقت مرز تمایز یک مدلول از دیگری، نوع گفتمان منتسب به آن است که «تلاش می‌کند به شیوه خودشان بدان معنا ببخشند» (سلطانی، ۱۳۸۷: ۷۹) از طرفی، این سیالیت و شناور بودن مدلول، در نزاع و رقابت بین گفتمانی به انسداد و توقف می‌رسد، چنانکه لاکلا و موفه معتقد هستند گفتمانهای مختلف در معنا دادن به این نشانه‌ها با یکدیگر مبارزه می‌کنند. «اصطلاح دالهای شناور به مبارزه مدام بین گفتمانهای مختلف برای تثبیت معنای نشانه‌ها اشاره دارد» (همان) این چالش گفتمانی، نشان دهنده غیریت و تخصم بین گفتمانی است که «هرگفتمان متناسب با فضای گفتمانی خود معنا و مدلول و برداشت خاص خود را برجسته می‌کند و دیگر مدلولها را به حاشیه می‌راند» (کسرای، ۱۳۸۳: ۳۴۴).

در اشعار البغدادی، واژگان ودالهای متعددی را می‌توان یافت که بر سر آنها با گفتمان رقیب منازعه و مجادله وجود دارد، از جمله این دالها، جهاد است:

فَشُّعَارِ الْحُسَيْنِ اضْحَى لَوَاءِ وَجِهَادًا وَمِنْهَجًا فَاقَ وَصَفَا
ذَكَرَهُمْ يَا حُسَيْنَ يَعْلُو وَفَاءِ لَشَهِيدِ الطُّفُوفِ جَاهِدَ حَيْفَا
بَاعَ نَفْسًا زَكِيَّةً فِي جِهَادِ لَمْ يَمَالِ عِدَى وَ لَمْ يَخْشَ حَتْفَا

نمونه‌های متعدد دیگری بر اهمیت و جایگاه جهاد در گفتمان حسینی تاکید می‌کند. در این گفتمان، جهاد با عناصری چون از خودگذشتگی، قداست، افتخار و سربلندی، نابودی ظالم، مبارزه با دشمن اسلام و ... مفصل بندی شده است و در ارتباط تنگاتنگ با امام حسین و نهضت ایشان قرار دارد. این دال در گفتمان رقیب با مدلولهایی چون خشونت، جنگ، خونریزی و .. مرتبط و هویت آن را شکل می‌دهد. درحقیقت گفتمان رقیب با این مفصل بندی به دنبال برجسته کردن خود و به حاشیه راندن گفتمان دینی و اسلامی است. در اشعار فوق کاربست واژه جهاد با دالهایی چون: (حیفا، باع نفسا، لم یمال عدی، لم یخش حتفا، وفاء) هویت واقعی آن را در این گفتمان نشان می‌دهد.

از دیگر دالهای دارای مدلول متفاوت در گفتمانها، دال شهادت است. هر گفتمان با توجه به سلیقه خود آن را تفسیر می‌کند و در اشعار اربعینی نیز جزء عناصر هویت بخش گفتمان اربعین به شمار می‌آید و در پیوند با جهاد معنی می‌شود:

جاء ميقاتُ اربعينك زحفا يا ابالعزم و الشهادة طفا
لا لن يضيع دم الشهادة نهضة فالاربعين عقيدة و جهاد
و به الشهادة دوحه نبوية ما مثل سبط محمد استشهاد
الى أرض معراج الشهادة و الابا و ملحمة دامت تنير كواكبا

شهادت در گفتمان اسلامی و فرهنگ حسینی، با عقلانیت، ایثار، تعالی انسان و قداست مفصل-بندی شده است. کاربرد واژگانی چون میقات، معراج و دوحه نبویه بیانگر این نگاه به شهادت است که از نظر تمدنی در تقابل با گفتمان غرب قرار می‌گیرد، در این گفتمان کسانی چون دورکیم، رفتار شهادت طلبانه را خودکشی دگردوستانه می‌نامند. ایثار و از خود گذشتگی در این گفتمان حضوری ندارد و رفتاری غیر عقلانی تلقی می‌شود؛ چراکه آن را عملی احساسی و عاطفی می‌دانند. «ماکس وبر با توجه به الگوهای رفتاری، رفتارهای شهادت طلبانه را از نوع رفتارهای عاطفی می‌داند و معتقد است این رفتار هویتی عقلانی ندارد» (پارسانیا، ۱۳۸۳).

این برداشت و تفسیر از شهادت، برآمده از هویت مادی گرایانه و سکولار گفتمان غرب است و با برجسته کردن مفاهیم خودکشی به دنبال کنار زدن گفتمان توحیدی است که در فضای گفتمانی اربعین به صورت برجسته حاکم و الهام بخش بسیاری از نهضتها و حرکت‌های ظلم‌ستیزانه در طول تاریخ بوده است.

یکی دیگر از دالهای شناور در شعر اربعینی شاعر واژه الثورة است:

ومضى الى الموت الكريم بثورة كيلا تدوم طريقة الفجار
(البغدادی، ۲۰۲۰: ۸۴)
في الأربعين لك القلوب تضامنا باسم الحسين و ثورة الاحرار
(همان: ۸۶)
صلى عليه الله قائد ثورة عصفت بكل المرجفين جحودا

در گفتمان مادی، با مفصل‌بندی عناصری چون: شورش، کودتا، اعتراض پیرامون انقلاب، هویت این گفتمان بازنمایی می‌شود. البته این گفتمان با برجسته کردن این مفاهیم به دنبال تخاصم و تقابل با گفتمان دینی است که با عناصری چون الهی بودن، ایستادن در برابر ظالم، آزادی‌خواهی،

ظلم ستیزی، معنا می‌یابد؛ زیرا این نظام گفتمانی است که سازنده هویت بوده و به دالها و عناصر معنا می‌بخشد.

۲-۲-۳. دال تهی

دال تهی نشان از یک فضای خالی یا امر غایبی است. دال تهی در واقع بازنمایی وضعیت مطلوب است که گفتمان‌ها تلاش می‌کنند آنرا به بهترین شکل ارائه دهند؛ چو دال خالی بیانگر کوتاهی و نواقص گفتمان حاکم است؛ لذا تولید و معنا دهی آن سبب پویایی و نشاط آن گفتمان می‌شود (laclau, 1994: 49).

معمولا در گفتمانها، ارتباط تنگاتنگی بین دال مرکزی و دال تهی وجود دارد. چنانکه گفته می‌شود «مفصل‌بندی یک گفتمان سیاسی می‌تواند حول یک دال تهی که به عنوان یک نقطه قانونی عمل می‌کند، اتفاق بیفتند» (فجرى، ۱۳۹۲: ۵۶).

دال تهی در حقیقت بیانگر آرمانها و ایده‌آلهایی است که در دسترس گفتمان نیست. فقدان یک امر مطلوب در جامعه موجب می‌شود برخی گفتمانها متناسب با فضای خود آن را به عنوان دال تهی خود قرار دهند. این امر نشان می‌دهد هر گفتمانی می‌تواند نقطه ضعف و نواقصی داشته باشد که آن را به عنوان دال مرکزی یا نقطه قانونی گفتمان خود می‌گیرد و تمام عناصر در راستای آن هویت می‌یابند.

بررسی اشعار البغدادی در ترسیم فضای اجتماعی جامعه بیانگر آن است که جامعه بشری در گفتمان اربعین، ایده‌آل و رو به کمال است و در این جامعه مشکل و خلأیی و لو محدود، نیست، روابط انسانی در نهایت و اوج خود قرار دارد؛ از این رو در مجموعه اشعار او به ندرت شاهد دال تهی هستیم و اندک موارد موجود نیز نسبت به آرمانهای فراگفتمانی اربعین است که شاعر آنها را در پیوند با اربعین مفصل‌بندی کرده است. پیوند اربعین و آزادی سرزمین قدس از دست اشغالگران یکی از این دالهای تهی است که در شعر شاعر دیده می‌شود:

يا قدسُ انا مُنْقَذوكَ من العدى بلواء عاَشوراء و الثُووار

(البغدادی، ۲۰۲۰: ۸۶)

اینکه راه آزادی قدس از کربلا می‌گذرد و اربعین مقدمه‌ساز از بین رفتن اشغالگری است، جزء باورهایی است که در گفتمان دینی تثبیت شده است.

گفتمان مهدویت و عناصری چون برقراری عدالت جهانی، فراگیر شدن دین الهی، از بین رفتن اشرار در زمین و برافراشته شدن علم حسینی در عالم از دیگر دالهایی است که شاعر آنها را در ارتباط با گفتمان اربعین مفصل بندی کرده است:

هم عدة المهدي جيش للفداء و المرهبون الظالمين صدودا
لیسود میزان العدالة فیصلا و یعمّ منهاج الاله وحیدا
وسیمحق الاشرار انی افسدوا و الناكرون امامة و عهدا

عاشورا و نهضت حسینی، بخشی از هویت گفتمان مهدویت را شکل داده است، از این رو به هنگام قیام قائم، این نهضت به امام حسین معرفی می‌شود، بنابراین در هر دو گفتمان می‌توان نمودهای تجلی دیگری را یافت. از دیگر دالهای تهی در شعر البغدادی و در ساختار گفتمان اربعینی او، گزاره سیاسی آزادی و نجات مکه و مدینه از حکومت تکفیری سعودی است که به عنوان نقطه مطلوب معرفی شده است:

آن الاوان لکی تصان شریعة بُلیت بشر الحاکمین صدودا
فتعود مکه و المدینة باسمها للطائفین و للمودة عیدا

در گفتمان اربعینی شاعر، جهانی آرمانی ترسیم شده است و نقطه‌ای تاریک و دور از دسترس وجود ندارد؛ اما فراتر از این گفتمان و در ارتباط با گفتمانهای دیگر و در چارچوب گفتمان دینی و توحیدی و نگاه جهانی، برخی از دالهای خالی معرفی می‌شود.

۲-۲-۴. وقته

از جمله عناصر گفتمانی که پیرامون دال مرکزی مفصل بندی می‌شود و هویت آن را شکل می‌دهد، دارای معنی متغیر و غیر ثابت است و «معنای خود را از نوع رابطه با دال مرکزی کسب می‌کند» (یورغنسن، فیلیپس، ۲۰۱۹: ۶۲). در حقیقت گفتمان تلاش می‌کند «به وسیله کاهش چندمعنایی به یک معنی کاملاً تثبیت شده، عناصر را به دقیقه‌ها تبدیل کند» (قجری، ۱۳۹۲: ۵۴)، به این معنی که یک وقته در درون یک گفتمان دارای معنی واحد می‌شود و در گفتمانهای دیگر به واسطه سیالیت معنی، چه بسا معنی دیگری اخذ کند و باتوجه به گفتمان و نقاط کانونی آن این تکرار معنایی متوقف می‌شود. وقته‌ها و دقائق می‌تواند روشها و راههای شکل گیری گفتمان باشد. شعر اربعینی البغدادی، با کانونی بودن و محوریت ولاء و دوستی اهل بیت، بسیاری از عناصر و وقته‌ها را پیرامون خود معنی می‌دهد، مفاهیمی چون خدمت، مهمان‌نوازی، بخشش، پیاده‌روی،

عشق و دلدادگی، فداشدن و ایثار و... در گفتمان اربعین دارای چارچوب مشخص می‌شود. خدمت به زائران حسینی و مهمان‌نوازی بی‌نظیر و بی‌منت مردم عراق جزئی از فرهنگ پیاده‌روی اربعین شده است و خدمتگزاری در این گفتمان، امری دارای شأن و جایگاه والا بوده و فرد بدان افتخار می‌کند:

والخادمین الناس فی خطواتهم والذائدين عن الأموال تدبرا

أنتم غدیر الجود بل و نمیره للقادمین الی الحسین تبصرا

(البغدادی، ۲۰۲۰: ۹۴)

این مهمان‌نوازی و عطا و بخشش، تاج افتخاری برای مردم عراق محسوب می‌شود:

أین ذا ذمّة من العراقی مضافا عظیما و بالعطاء یتوج

از دیگر عناصر که خارج از گفتمان اربعین دارای مفهوم متفاوت و در فرهنگ اربعین مدلول ویژه‌ای به خود می‌گیرد، پیاده‌روی است که در شعر عربی با واژگانی چون زحف و مسیره از آن تعبیر می‌شود. این دال در گفتمان اربعین با دالهایی چون: شوق و عشق، از خود دور شدن و حرکت در مسیر الهی، عروج، هدایت، فوز و رستگاری و ... مفصل‌بندی شده و مدلول ثابتی می‌گیرد. در فضای غیر اربعین، پیاده‌روی فاقد بار معنایی ارزشی و یک کنش فاقد هویت گفتمانی است و چه بسا صرفا یک رفتار برای سلامتی جسم تلقی شود، اما این دال به عنوان یک کنش اجتماعی معنادار به واسطه هم‌نشینی با دالهای ارزشی موجود در گفتمان اربعین، هویتی متفاوت به خود می‌گیرد، حرکتی هدف‌دار، همراه با اشتیاق به سوی مقصدی متعالی که پایانی جز رستگاری و سعادت ندارد:

فالسائرون الی ثراه تشوّقاً فی الاربعین لهم کریم الدار

(همان: ۸۴)

یوم به طال الزمان مسیره و حشود منقلب الهدی تزداد

یوم به طال الزمان مسیره و حشود منقلب الهدی تزداد

یا سائری الزحف المؤدی للعلی لکم الخلود فکربلا میعاد

فهناک معراج الشهادة و ثمّ مثابة فاز الذین هدی الحسین أرادوا

۲-۲-۵. عوامل هژمونیک در شعر اربعین

به واسطه نوع شکل‌گیری گفتمانها و چگونگی تکوین آنها در تقابل با گفتمانهای دیگر، هر گفتمان به دنبال اثبات هویت خود و از جا کندن و فروپاشیدن گفتمان رقیب است؛ از این رو «لاکلا و موفه برای وجود کردارهای هژمونیک دو شرط قائل می‌شوند: وجود نیروهای غیریت‌ساز و بی‌ثباتی جبهه‌های تقسیم‌کننده آنها؛ بنابراین کردارهای هژمونیک مستلزم عرصه اجتماعی بحران‌زده‌ای توسط غیریت‌سازی‌ها و ظهور عناصر قابل مفصل‌بندی توسط طرحهای متضاد سیاسی هستند» (فجرى، ۱۳۹۲: ۷۴).

در تقابل بین گروه‌ها و گفتمانهای اجتماعی، همواره یک گروه به دنبال نفوذ و برتری بر گروه دیگر است. به هر اندازه که یک گفتمان، قدرت اقناع‌کنندگی و همراه کردن مخاطب را با خود داشته باشد، موجب به حاشیه رفتن گفتمان رقیب می‌شود. این همراه کردن و اقناع‌سازی زمانی اتفاق می‌افتد که دال مرکزی و نقطه کانونی آن گفتمان مورد پذیرش جامعه قرار گیرد. به همان میزان که نقطه کانونی یک گفتمان در میان جامعه مقبولیت داشته باشد، دارای قدرت و اقتدار است که معمولاً با مفاهیمی چون برجسته‌سازی و به حاشیه راندن در پیوند است. لاکلا و موفه چهار عامل را در هژمونیک شدن یک گفتمان یا زوال آن موثر می‌دانند: عاملان سیاسی، اعتبار، در دسترس بودن و طرد و برجسته‌سازی.

بررسی ابعاد گفتمان اربعین و قدرت همراه‌سازی آن از بین اقشار مختلف جامعه اعم از ادیان و ملل مختلف به خوبی نشان‌دهنده قدرت هژمونیک این گفتمان است. به نحوی که قومیتها و ملیتهای مختلف، مسلمان، مسیحی، یهودی و ... شیعه و سنی و ... کرد و لر و بلوچ و عرب و ... ایرانی، عراقی، اروپایی و ... همه، فارغ از همه جبهه‌بندی‌های متداول خود را در پیوند با این گفتمان و عناصر هویت‌ساز آن می‌بینند و آن را هویت خود می‌دانند. در حقیقت اربعین، مرزهای جدیدی را ایجاد کرده است که مولفه‌های گفتمان‌ساز این فرهنگ به خوبی برای همه جذابیت داشته و آنها را گرد یک محور واحد جمع می‌کند.

فثمة افواج توحد زحفها الی کربلا حیث القلوب تراکم

۲-۲-۱. عاملان سیاسی

حضور کنشگران و عاملان مختلف با باورها و گرایشهای متفاوت موجب تبدیل شدن گفتمان اربعین به یک گفتمان جهانی و هژمونیک شده است؛ عاملانی از جنس مردم و حرکت‌های خودجوش مردمی در کنش و جریان‌سازی گفتمانی. نقطه کانونی و دال مرکزی این گفتمان نیز

همان محبت و مودت به اهل بيت به عنوان انسان کامل چنان قدرت و هژمونی دارد که می تواند با ایجاد یک نظم جدید، هر انسان مشتاق کمال را جذب و گفتمانهای رقیب را در نظام بحران زده جهانی به چالش بکشد. در نتیجه این چالش، گفتمان رقیب نیز با ابزارهای گفتمانی خود یعنی رسانه به دنبال حذف و طرد این گفتمان برآمده است.

و قد أذهلوا الدنيا بذلك سيرة تزلزل أعداء تمّنوا فناكم

جدال گفتمان اربعین با گفتمان رقیب، نمودی از جدال کلان نظام توحیدی و غیرتوحیدی و سکولار در عالم است. بحران اقتصادی، امنیتی، از بین رفتن ارزشهای انسانی، فقدان انسانیت و کالاشدگی و شیء وارگی انسان، ظهور استبداد و استعمار جدید در بهره کشی از انسان، خودمحموری و... موقعیت بحرانی جامعه کنونی است که در مقابل آن گفتمان اربعین با برجسته سازی دالهایی چون وحدت، عدالت، استکبارستیزی، آرامش و امنیت، برادری و اخوت، نوع دوستی، حاکم شدن ارزشهای انسانی و خدامحموری و... موجب غلبه گفتمان خود شده است به گونه ای که هر ساله بر تعداد کنشگران و عاملان این گفتمان افزوده می شود.

رهبری این نزاع سیاسی و بین گفتمانی را مردم عراق بر عهده دارند که با توسعه و گسترش دامنه گفتمانی اربعین، کنشگران دیگری را نیز با خود همراه کرده است:

والی العراقيين فخر مدائح شعباً كريماً للعطاء يراد

يا ايها الشعب المضيف امة في الاربعين كفاكم فخرا يري

(البغدادی، ۲۰۲۰: ۹۴)

این رهبری سیاسی با کنشهای مردمی خاصی صورت می گیرد و این کنش مردمی غیر حاکمیتی در فرایند پیاده روی اربعین در عرصه های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، دینی و سیاسی و ... موجب طرد و بی ثباتی و بی اعتباری گفتمان غرب شده است. عاملیت دولتی و حکومتی تنها بستر ساز و تسهیل گر این نقش آفرینی بوده و نظم اجتماعی آن به عنوان بزرگترین اجتماع بشری، توسط خود مردم و با مدیریت آنها صورت می گیرد. این نظم اجتماعی، مشخصات جامعه ای نوین را در محورهای مختلف ارائه داده است که در روابط انسانی بر محور توحید و ولایت اهل بیت شکل گرفته است و در عرصه اقتصادی و تعاملات اقتصادی فیما بین، بر مدار ایثار و دیگرخواهی به جای خودخواهی و سود جویی، در عرصه سیاسی بر پایه ولایت مداری، در روابط اجتماعی بر اساس همبستگی، برادری و نوع دوستی است:

للمصطفى و لآله سمعوا رضی بئدی المودة أنهم أوداد

شناسنامه فرهنگی این گفتمان بر آیینها و مراسم و سنتهای اصیل انسانی است که با به چالش کشیدن آیینها و سنتهای غلط رقیب، هژمونی خود را اثبات می‌کند. گفتمان اربعین با پشت سرگذاشتن مرزهای هویتی مرسوم، نمود وحدت در عین تنوع است. در حقیقت این گفتمان اربعین است که به رفتار اجتماعی شکل می‌دهد و رفتار اجتماعی برآمده از نظام گفتمانی حاکم بر آن است. رفتار اربعینیها را باید در پرتو نظام گفتمانی اربعین شناخته و تفسیر کرد. مردم، رکن محوری و عامل برجسته این گفتمان بوده و نقش اصلی را در هژمونیک شدن آن دارند.

۲-۲-۵. غیریت و ضدیت

یکی دیگر از مفاهیم گفتمان لاکلا و موفه، غیریت و ضدیت است که ارتباط تنگاتنگی با برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی دارد. «گفتمانها همواره اقدام به تولید غیر یا دشمن برای خود می‌کنند؛ چراکه برای شکل‌گیری هویت و رسیدن به قدرت، گریزی از آن نیست» (هادیان و دیگران، ۱۳۷۹: ۱۹۸)؛ از این رو هر گفتمان در تخصیص و تقابل با گفتمان مقابل و متخاصم، هویت و موجودیت می‌یابد و هویت یک گفتمان، خود موجب شکل‌گیری غیریت‌های مقابل می‌شود؛ چنانکه استکبارستیزی و دفاع از مظلوم، به عنوان بخشی از هویت گفتمان انقلاب اسلامی موجب تقابل جبهه استکبار با آن شده است. در شعر بغدادی شاهد گفتمانهای متعددی چون گفتمان حسینی، اربعینی، مهدوی و... هستیم که با توجه به شاخصها و مفاهیم آن، غیریت و دیگری‌های متعددی در برابر آن قرار می‌گیرد.

از آنجا که شکل‌گیری و هویت‌یابی یک گفتمان منوط به وجود غیر و ضد است، طبیعتاً پدیده اجتماعی پیاده‌روی اربعین نیز به عنوان بخشی از نماد ایدئولوژی- سیاسی شیعیان، متخاصمانی را تولید می‌کند که به مبارزه با آن برمی‌خیزند. بغدادی برای هویت‌بخشی به گفتمان خودی به دو نوع غیریت‌سازی دست می‌زند، این ضدیت‌گاه در ارتباط با امام حسین و مولفه- های گفتمان حسینی موجودیت می‌یابد و گاه در ارتباط با زائران اربعین، البته محور دوم جدا از محور اول نیست.

در گفتمان حسینی، ظلم‌ستیزی و عدالت‌خواهی، هدایتگری، مبارزه با فسق و فجور، ایثار و فداکاری و... منجر به شکل‌گیری گفتمان رقیب می‌شود که قتل و خونریزی، گمراهی و ضلالت مشخصه اصلی آن است؛ از این رو بغدادی با به چالش کشیدن گفتمان رقیب و صف‌بندی در برابر نشانه‌های آن، ناسازگاری خود را با جبهه مقابل نشان داده و هویت آن را طرد می‌کند. نمونه

این تخاصم را در ابیات زیر می توان دید که شاعر، ظالمان و ستمگران و گمراهان را در برابر امام حسین قرار می دهد. در حقیقت این مواجهه و رویارویی دو جبهه حق و باطل، نشان دهنده شاخصه های متضاد دو گفتمان است. در یک طرف مظهر هدایتگری و روشنگری است که به نبرد با گمراهی رفته است. عدالت در برابر ظلم، حلم و بردباری و تقوا در برابر خشونت که برای از بین آن به پا خاسته است. شاعر در ابیات زیر بدون اشاره به امام و یزید با کاربست واژگان کلی، در حقیقت نه تقابل دو شخصیت که تقابل دو گفتمان را تصویر می کند که می تواند در هر زمانی ساری و جاری باشد:

حَارِبَ الْبَغِيِّ زُمْرَةً فِي ضَلَالٍ مَنْ أَذَاقُوا الْأَنَامَ قَتْلًا وَحَسَفًا
قَتَلُوا الْحِلْمَ وَالثَّقَى وَإِمَامًا قَارَعَ الظُّلْمَ وَالْحُكُومَةَ سَيْفًا

این فرهنگ و گفتمانی است که پیروان خود را در تمام دوران دارد و شاعر با اشاره به تداوم و حضور این الگوگیری در جایی دیگر از شعر خود، گفتمان رقیب را نمود مطلق شرارت و بدی توصیف می کند که در برابر گفتمان حسینی راهی جز شکست ندارد:

وَلَنَا الْحُسَيْنُ بِكُلِّ عَصْرٍ قُدُودٌ قَدْ طَالَمَا انْتَصَرْتُ عَلَى الْأَشْرَارِ
(البغدادی، ۲۰۲۰: ۸۴)

قیام و انقلاب علیه حکومت های ظالم از مولفه های نهضت حسینی است که منجر به غیریت سازی مفهوم ظلم و شرارت و دولت های جبار و ظالم می شود. فداکاری، مبارزه و جهاد خالصانه، از دلهای این گفتمان است که رقیب خود را به چالش می کشد:

وَهُوَ الْإِمَامُ الْبِرُّ جَاهِدَ مُخْلِصًا لِلَّهِ ضِدَّ حُكُومَةِ الْأَهْتَارِ
وَمَضَى إِلَى الْمَوْتِ الْكَرِيمِ بثورَةً كَيْلًا تَدْوَمَ طَرِيقَةُ الْفُجَّارِ

(همان: ۸۴-۸۵)

در این ابیات نیز شاعر به صراحت با ترسیم صف آرایی دو جبهه، دست به غیریت سازی و بیان شاخصه های گفتمان رقیب می زند. در یک طرف امام مجاهد و مخلص در برابر حکومتی که مظهر سرکشی و طغیان، فسق و فجور است و ریشه گمراهی و استکبار. شاعر با برجسته کردن جهاد و مبارزه، اخلاص و فداکاری که هویت اساسی آرمان حسینی است، دست به طرد گفتمان رقیب زده است و موجب جبهه گیری رقیب و گروه متخاصم در برابر آن شده است:

وَجَاهِدَ طَغْيَانًا وَكَافَحَ جَائِرًا وَمَا سُؤْلُهُ إِلَّا كَرِيمٌ رِضَاكُمْ

غیریت‌سازی گفتمان غیردینی در برابر گفتمان دینی از دیگر مصادیق تخاصم در گفتمان حسینی و شعر اربعینی است. حسین به معنای دقیق هویت و شناسنامه دین است و هرکس در تخاصم و تقابل با او قرار می‌گیرد، نمودی از افراد بی‌دین و خارج شده از دین است:

قَاتِلِ الْمَارِقِينَ سَبْطاً شُجَاعاً لَيْسَ يَخْشَى غَدراً لَجِيشَ تَشَفَّى

اما بخشی از این غیریت‌سازی مربوط به گفتمانی است که زائران حسینی در پیاده‌روی اربعین شکل داده و هویت مستقلی برای خود ایجاد کرده‌اند، این گفتمان در ارتباط نزدیک با مولفه‌های گفتمان حسینی قرار دارد و جزئی از هویت این زائران را شکل می‌دهد، از این رو تأسی آنان به فرهنگ حسینی موجب برانگیختن متخاصمانی می‌شود که در تقابل با آرمان حسینی، به ضد زائران نیز تبدیل می‌شوند:

لَزُمُوا طَرِيقاً يَسْتَفِرُّ اَعَادِيّاً مَرَدُّوا عَلَيِ الْاِيْذَاءِ وَالْاِنْكَارِ

(البغدادی، ۲۰۲۰: ۸۵)

در این بیت التزام زائران به حضور در اجتماع میلیونی اربعین که نمود بیرونی و جلوه گفتمان امام است، با ایجاد رعب و ترس موجب تولید رقیب و متخاصمی می‌شود که در واکنش به این گفتمان، دست به انکار و آزار و اذیت می‌زند. در حقیقت تلاش دشمن برای از میان برداشتن زائران، اقدام متقابل توسط گفتمان رقیب است. ارتباط این گفتمان با گفتمان امام و تلاش رقیب برای طرد و کنار زدن منش و مکتب امام و سبک زندگی برآمده از مکتب زائران در ابیات زیر نیز به صراحت بیان شده است؛ چراکه از نگاه رقیب، زائران نیز در همان مسیر حسینی حرکت می‌کنند:

مَلَايِينُ قَدْ خَاصُّوا الصَّعَابَ كَثِيرَةً وَفِي وِلَهٍ جَاؤُوا الْحَسِينَ مَسِيرَةً

وَقَدْ اَذْهَلُوا الدُّنْيَا بِذَلِكَ سِيرَةً تُزَلِّزُ اَعْدَاءَ تَمَنَّاؤُا فَنَّاكُمُ

مولفه‌های گفتمانی امام یعنی ظلم ستیزی، مبارزه با جور و کینه‌ورزی، عزت‌مندی و دوری از ذلت که شعار امام بوده، به عنوان عقیده و آرمان زائر توصیف شده است. شاعر از این گفتمان به عنوان یک مکتب یاد می‌کند که نشأت گرفته از دین و اعتقاد اسلامی است. به باور بغدادی، گفتمان اربعین در دوره حاضر، ادامه و تداوم همان گفتمان امام حسین(ع) در سال ۶۱ هجری است و به واسطه ریشه‌های دینی تا همیشه استمرار خواهد یافت. براساس اصول این مکتب و گفتمان، ظلم، کینه‌توزی و جنایت به عنوان شاخصه‌های هویتی گفتمان رقیب برجسته و در عین حال با گفتمان حسینی طرد شده است:

والذائدين عن العقيدة مذهباً لن يستكين وتمّ ظلم جار

(البغدادی، ۲۰۲۰: ۸۶)

سنظّل نأبی الجائرين جرائمأ فالدين يرفض جائراً وحقوقاً

نمود معاصر این خصومت و تقابل گفتمانی، گروه‌های داعش هستند که جلوه‌ای از خوارج تاریخند:

لم يفهم غدراً الخواج "دعشاً" وعلوجاً طباعهم "ياجوج

از این رو مفاهیم موجود در مکتب اربعین، موجب شکل‌گیری خصومت جبهه مقابل در برابر آن می‌شود. مولفه‌هایی که شاخصه هویت‌بخش به جریان، افراد، تفکر و پدیده‌های موجود در پدیده اجتماعی اربعین است. گفتمانی که مشارکت کنندگان و عاملان اجتماعی آن، امام را الگوی خود قرار می‌دهند و رقیب گفتمان مخالف خود است:

طريق عاشورا يبقى منهجا للمصلحين و للعدى مرصاد

ابزار زبان‌شناختی که شاعر برای غیریت‌سازی استفاده کرده واژه دشمن است برای غیر و دوست برای خودی. غیریت‌سازی به دلیل تقابل گفتمانی ذاتا با برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی همراه است که در ادامه بدان می‌پردازیم.

۲-۲-۳. برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی

این دو مفهوم، شیوه‌ای برای حفظ قدرت و استمرار و دوام هژمونیک گفتمان است. گفتمانها همواره تلاش می‌کنند «تا مفاهیم مورد نظر خود را برجسته و مهم کنند و مفاهیم گفتمان رقیب را به حاشیه برانند و بی‌اهمیت جلوه دهند (کسرابی و پوزش شیرازی، ۱۳۸۳: ۳۴۸). برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی، دوچهره نرم‌افزاری و سخت‌افزاری دارند که نرم‌افزاری در قالب زبان و سخت-افزاری به صورتهای مختلفی چون توقیف، حبس، اعدام و ترور و ... نمود می‌یابد (سلطانی، ۱۳۸۷: ۱۱۲).

از جمله مفاهیمی که در اشعار بغدادی به حاشیه رانده شده، دشمنی اهل بیت و عهدشکنی و بی‌وفایی است. شاعر با برجسته‌سازی مفاهیم مودت و دوستی امام حسین و اهل بیت به عنوان نقطه کانونی و دال مرکزی، گفتمان رقیب را به سبب فتنه‌انگیزی و فساد به حاشیه رانده است. در این گفتمان، کینه و دشمنی به اهل بیت و انکار امامت و عهدشکنی شاخصه بارز است:

تعساً لمن عادى ثراث محمد أبداً ومن لزم الخصام عنيدا

وَسَيُحَقُّ الْأَشْرَارُ أُنَىٰ أَفْسَدُوا وَالنَّاكِرُونَ إِمَامَةً وَعُهُودًا

یکی از مولفه‌های اربعینی که شاعر با برجسته کردن آن در زائران اربعین، گفتمان غیردینی رقیب را به حاشیه می‌راند، شاخصه وفاداری است از این‌رو، پیمان شکنی و بی‌وفایی در گفتمان رقیب را طرد کرده و آنرا بی‌ثبات و بی‌اعتبار می‌کند:

ذِكْرُهُمْ يَا حُسَيْنُ يَعْطُونَ وَفَاءً لَشَهِيدِ الطُّفُوفِ جَاهِدَ حَيْفًا

بغدادی برای تحقق و گسترش گفتمان حسینی در جامعه و پذیرش آن از سوی دیگر گرایشها، و در نتیجه افق‌سازی مخاطب و همراه کردن عاملان سیاسی، با برجسته کردن حقانیت مکتب امام حسین به عنوان تنها مکتب انسان‌ساز و هدایت و سعادت جامعه، مفهوم ظلم و فساد و تباهی را به عنوان نماد گفتمان غیر دینی و گفتمان یزیدیان زمان که گفتمان خوارج و داعش به عنوان نماد حاکمان ظالم و خونریز است، به حاشیه رانده است:

فَالْحُسَيْنُ الشَّهِيدُ بَدْرٌ مَنِيرٌ وَمَصِيرٌ إِلَى النِّجَاةِ بَهِيحٌ لَمْ يُفْهَمُوا غَدْرُ الْخَوَارِجِ "دَعْشًا" وَعُلُوجًا طِبَاعُهُمْ "يَأْجُوجُ"

شاعر با پیوند میان قیام امام و حرکت زائران به سوی کربلا، مفهوم شجاعت و پابندی به عهد و پیمان آنها با امام حسین را در گفتمان دینی برجسته می‌کند. برآیند چنین حرکتی به حاشیه راندن گفتمان غیرتوحیدی و برجسته‌سازی گفتمان ایدئولوژیک اربعین و ارائه معنایی جدید و شکلی مبارزه‌جویانه از قیام امام حسین و نهضت عاشورا است:

فَسَلَامٌ عَلَى الْجَمَاهِيرِ زَحْفًا لَزِمُوا الْعَهْدَ يَوْمَ عَاثِ الْمَرِيحِ

۳. نتیجه

بر اساس دستاوردهای این پژوهش و بررسی مولفه‌های گفتمان اربعینی در شعر بغدادی دال مرکزی و محور اصلی گفتمان شاعر در تمامی اشعار اربعینی، عشق و مودت امام حسین و اهل بیت است و جهاد، شهادت، انقلاب و خیزش به عنوان مفاهیم برگرفته از گفتمان اسلامی و فرهنگ حسینی در ارتباط تنگاتنگ با این دال، حول آن مفصل‌بندی شده و وقته‌هایی چون پیاده‌روی، مهمان‌نوازی، جود و بخشش، ایثار و فدا شدن پیرامون این دال مرکزی به ثبات معنایی رسیده است. پیاده‌روی به عنوان وقته پرتکرار، نماد قدرت سیاسی و مذهبی گفتمان اربعینی شاعر است. جامعه ترسیم شده در اشعار اربعینی شاعر، نمونه کامل و حد اعلای آرمان شهر در تفکر دینی و اندیشه توحیدی است، اما در بطن این جامعه آرمانی، آزادسازی قدس از دست اشغالگران

و تشكيل دولت مهدوی به عنوان دال تهی معرفی می‌شوند که قیام عاشورا زمینه ساز و بسترساز آنها است.

بغدادی با دوگونه غیریت‌سازی در شعر خود میان گفتمان اربعین با دیگر گفتمان‌ها مرزبندی می‌کند و دشمنان اهل بیت را در عرصه جهانی معرفی می‌کند؛ لذا غیریت‌سازی مفاهیم غیردینی در برابر مفاهیم دینی، حکومت‌های متخاصم همچون داعش و خوارج در برابر حکومت‌های الهی و غیریت‌سازی ظالمان و اشرار در تقابل با امام حسین و اهل بیت به گفتمان اربعین هویت می‌بخشد.

شاعر به منظور تثبیت نظام معنایی و هویت گفتمان اربعین و برجسته‌سازی مفاهیم خودی و طرد گفتمان رقیب، با زبان شعر، مفاهیمی چون ایثار، وفاداری و پایبندی به عهد و پیمان، مودت و دوستی اهل بیت را برجسته و در مقابل مفاهیمی چون دشمنی اهل بیت و عهدشکنی و بی‌وفایی را به حاشیه می‌راند تا با اقناع و همراه‌سازی بیشتر جوانان و محبان اهل بیت به عنوان نقطه کانونی و در نتیجه افزایش عاملان سیاسی گفتمان خود، قدرت هژمونیک آن را نشان دهد و با تبدیل شدن به یک نظام قدرت، دارای هژمونی غالب در برابر گفتمان‌های رقیب بوده و آنها را به چالش کشاند.

-منابع و مأخذ

(الف) کتاب‌ها

- آقاگل زاده، فردوس، (۱۳۸۵ ه.ش)، تحلیل گفتمان انتقادی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- بهرام پور، شعبانعلی، (۱۳۷۹ ه.ش)، درآمدی بر تحلیل گفتمان. تهران: فرهنگ گفتمان.
- حلّی البغدادی، حمید، (۲۰۲۰م)، دیوان اضواء العراق. الطبعة الأولى، بیروت: مؤسسة البلاغ للطباعة والنشر.
- حنفی، حسن، (۱۹۹۸م)، تحلیل الخطاب، المؤتمر العلمي الثالث، تحلیل الخطاب العربي (بحوث مختاره) الطبعة الأولى، عمان: جامعة فيلادلفيا.
- سلطانی، سید علی اصغر، (۱۳۸۷ ه.ش)، قدرت، گفتمان و زبان، تهران: نشر نی.
- شرشار، عبدالقادر، (۲۰۰۶م)، تحلیل الخطاب الأدبی وقضايا النص، الطبعة الأولى. وهران: دار الأديب.
- عکاشه، محمود، (۲۰۱۳م)، النظرية البراجماتية اللسانية (التداولية) دراسة المفاهيم والنشأة والمبادئ، الطبعة الأولى. القاهرة: مكتبة الأدب.
- فرکلاف، نورمن، (1379 ه.ش)، تحلیل گفتمان انتقادی، ترجمه: پیران و همکاران. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

تحلیل مولفه‌های گفتمانی در شعر اربعینی عراق (براساس رویکرد لاکلا و موفه... طيبة سيفي* و....

- قجری، حسینعلی؛ نظری، جواد، (۱۳۹۲ ه.ش)، کاربرد تحلیل گفتمان در تحقیقات اجتماعی، تهران: انتشارات جامعه شناسان.

- کلانتری، عبدالحسین، (۱۳۹۱ ه.ش)، گفتمان از سه منظر زبان شناختی، فلسفی و جامعه‌شناختی، تهران: انتشارات جامعه شناسان.

- یورگنسن، ماریان؛ فیلیس لوئیز، (۱۳۸۹ ه.ش)، تحلیل گفتمان ترجمه هادی جلیلی تهران: نشر نی.

- یورگنسن، ماریان و فیلیس، لویز (۲۰۱۹م) تحلیل الخطاب: النظرية و المنهج، ترجمة: شوقي بوعناني، الطبعة الأولى. المنامة: هيئة التحريرية للثقافة و الآثار.

- مجموعة من المؤلفين، (۲۰۱۹) التحليل النقدي للخطاب مفاهيم و مجالات و تطبيقات، الطبعة الأولى، برلين: المركز الديمقراطي العربي.

- Laclau, Ernesto, (1994) The Making of Political Identities. London: Verso

(ب) مقالات

- سلطانی، سیدعلی اصغر، (۱۳۸۳ ه.ش)، «تحلیل گفتمان به مثابه نظریه و روش»، نشریه علوم سیاسی. دوره ۷، شماره ۲۸، صص ۱۵۳-۱۸۰.

- کاظمی، بهرام اخوان (۱۳۹۱ ه.ش)، «نقد و ارزیابی تحلیل گفتمانی لاکلا و کاربرد آن در سیاست»، فصلنامه سیاست، دوره ۴۲، شماره ۴، صص ۱-۲۰.

- کسرای، محمد سالار و علی پوزش شیرازی، (۱۳۸۳ ه.ش)، «نظریه تحلیل گفتمان ابزاری کارآمد در فهم و تبیین پدیده‌های سیاسی» فصلنامه سیاست، دوره ۲۹، شماره ۳، صص ۳۳۹-۳۶۰.

- مقدمی، محمدتقی، (۱۳۹۰ ه.ش)، «نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف و نقد آن» مجله معرفت فرهنگی اجتماعی. سال دوم، شماره ۲، صص ۹۱-۱۲۴.

- هادیان، مرتضی و منصوره ثابتزاده و حسین ابوالحسن تنهایی، (۱۳۹۷ ه.ش)، «شعوبی در آراء ناصرخسرو قبادیانی بر اساس الگوی تحلیل گفتمانی لاکلا و موف»، پژوهشنامه ادبیات تعلیمی. دوره ۱۰، شماره ۴۰، صص ۱۹۳-۲۲۲.

(پ) پایان‌نامه‌ها

- خلجی، عباس، (۱۳۸۶ ه.ش)، «ناسازه‌های نظری و ناکامی‌های سیاسی گفتمان اصلاح‌طلبی»، دانشگاه تهران، پایان‌نامه دکتری رشته علوم سیاسی.

- القايد، عبدالله، (۲۰۱۹م). «التحليل النقدي للخطاب: الخطاب الإعلامي. للدول المحاصرة لقطر، من متطلبات الماجستير: جامعة قطر.

- منابع الکترونیکی:

- البغدادی، حمید حلمی، (۲۰۲۱م) <https://m-mahdi.net/masirtalarbaeen/articles-120>

- پارسانیا حمید رضا (۱۳۸۳ ه.ش). کنش‌های اینتارگرایانه و نظام‌های معنایی، مجله پگاه حوزه، شماره ۱۴۳. <https://www.hamyar.ir/post/7373>.

Sources

Books

- Aghagolzadeh, Ferdous (1385 A.H) Critical Discourse Analysis, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company
- Bahrapour, Shaban Ali (1379 A.H) An Introduction to Discourse Analysis. Tehran: Farhang Gadhman.
- Hilmi Al-Baghdadi, Hamid (2020) Diwan Idhafa' Al-Iraq. First edition, Beirut: Al-Balagh Printing and Publishing House.
- Hanfi, Hassan (1998) Discourse Analysis, Third Scientific Conference, Analysis of Arabic Discourse (Selected Research), First Edition, Amman: Philadelphia University.
- Soltani, Seyed Ali Asghar (1387 A.H) Power, Discourse and Language, Tehran: Nei Publishing.
- Sharchar, Abdelkader (2006) Analysis of Literary Discourse and Textual Issues, First Edition. Oran: Dar Al-Adib.
- Akasha, Mahmoud (2013) The Pragmatic Linguistic Theory (Pragmatics): A Study of Concepts, Origins and Principles, First Edition. Cairo: Maktabat Al-Adab.
- Fairclough, Norman (1379 A.H) Critical discourse analysis, translation: Piran et al. Tehran: Media Studies and Research Center.
- Qajri, Hossein Ali; Nazari, Javad (2012) Application of Discourse Analysis in Social Research, Tehran: Sociologists Publications.
- Kalantari, Abdul Hossein (2013) Discourse from Three Linguistic, Philosophical and Sociological Perspectives, Tehran: Sociologists Publications.
- Jorgensen, Marian; Phyllis Louise (1389 A.H) discourse analysis, translated by Hadi Jalili, Tehran: Nei Publishing.
- Jorgensen, Marianne and Phillips, Louise (2019) Discourse Analysis: Theory and Methodology, translated by Shawqi Bouanani, first edition. Manama: Editorial Board of Culture and Antiquities.
- Laclau, Ernesto(1994) The Making of Political Identities. London: Verso
- Al-Qaid, Abdullah. (2019). Critical Discourse Analysis: Media Discourse of the Countries Blockading Qatar, as a Master's Requirement: Qatar University.

- A group of authors, (2019) *Critical Discourse Analysis: Concepts, Fields and Applications*, First Edition, Berlin: Arab Democratic Center.

Articles

- Soltani, Seyed Ali Asghar (2004) "Discourse analysis as a theory and method", *Journal of Political Science*. Volume 7, No. 28, pp. 153-180
- Kazemi, Bahram Akhwan (2012) "Criticism and evaluation of Laclau's discourse analysis and its application in politics", *Politics Quarterly*, Volume 42, Number 4, pp. 1-20.
- Kesrai, Mohammad Salar and Ali Pouzesh Shirazi (2013) "The theory of discourse analysis is an effective tool in understanding and explaining political phenomena" *Politics Quarterly*, Volume 29, Number 3, pp. 339-360.
- Moghadami, Mohammad Taqi (Spring 2019) "Lakla and Mouf Discourse Analysis Theory and its Criticism" *Journal of Cultural and Social Knowledge*. Year 2, No. 2, pp. 91-124.
- Hadian, Morteza, Mansoureh Thabizadeh, and Hossein Abolhasan Tanhahi (2017) "Shaoubi in the opinions of Nasser Khosrow Qabadiani based on the discourse analysis model of Lakla and Mofe", *research journal of educational literature*. Volume 10, Number 40, pp. 193-222.

Dissertations

- Khalji, Abbas (1386 A.H) *Theoretical inconsistencies and political failures of reformist discourse*, University of Tehran, PhD thesis in Political Science.
- Al-Qaid, Abdullah, (2019) "Critical Discourse Analysis: Media Discourse of the Countries Blockading Qatar," as a Master's Degree Requirement: Qatar University.

Electronic resources

- Al-Baghdadi, Hamid Helmi, (2021) <https://m-mahdi.net/masirtalarbaeen/articles-120>
- Parsania Hamid Reza (1383). *Altruistic actions and semantic systems*, Pegah Hozha Magazine, No. 143, <https://www.hamyaar.ir/post/7373>.

تحليل مكونات الخطاب في الشعر الأربيعي العراقي (على ضوء نظرية لاكلا و موف، دراسة شعر حلمي البغدادي نموذجاً)

نوع المقالة: أصلية

نرجس انصاري^١، طيبة سيفي^{٢*}

١. استاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة الامام الخميني الدولية، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، إيران، قزوین.

٢. استاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة الشهيد بهشتي، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، إيران، طهران.

تاريخ قبول البحث: ١٤٠٣/٠٧/١٤

تاريخ استلام البحث: ١٤٠٢/٠٨/١٥

الملخص

كل فعل اجتماعي هو نتيجة خطاب له نظامه الدلالي الخاص به، كما أن الخطاب يشكل السلوكيات الاجتماعية؛ ولذلك فإن تحليل المجتمع ونوع تفاعلاته وسلوكياته الاجتماعية من منظور الخطاب يدل على هويته وسلطته ونظام حكمه. إن مسيرة الأربيعين، باعتبارها عملاً اجتماعياً دينياً، خاصة في السنوات الأخيرة، هي مظهر من مظاهر مجتمع ذي خطاب مختلف، والذي تحدى بشكل جاد الخطابات المتنافسة من خلال سد الفجوات الاجتماعية المعاصرة. والخطاب الذي يقوم على عدم الفصل بين السلطة السياسية والدينية للإسلام؛ فهو اليوم قادر على أن يصبح خطاباً مهيماً ويعتبر نوعاً من تجديد الفكر السياسي الشيعي في القرن الماضي. ونظراً لأهمية هذه القضية وانعكاس تفكير المجتمع في الأدب، تحاول الدراسة الحالية تحليل شعر حلمي البغدادي، أحد الشعراء العراقيين المعاصرين، باعتباره الموطن الرئيسي لهذه القوة الناشئة من منظور خطابي، وذلك من خلال المنهج الوصفي - التحليلي لتقييم خطابه من وجهة نظر لاكلا و موف. ومن نتائج هذا البحث أن أهم الدوال المحورية في شعر الشاعر حب الإمام الحسين (ع) وولاية أهل البيت عليهم السلام، كما أن دوال الاستشهاد والجهاد والثورة، وصلت في دائرة خطاب الأربيعين إلى الاستقرار الدلالي وتشكل الهوية الخاصة لهذا الخطاب. وبحسب هذا البحث فإن وجود فاعلين مختلفين من أشخاص ذوي معتقدات وميول مختلفة قد حول خطاب الأربيعين إلى خطاب عالمي ومهيمن، كما أن الصراع بين خطاب الأربيعين والخطاب المنافس هو مظهر من مظاهر الجدل الدائر بين الأنظمة التوحيدية والعلمانية في العالم.

الكلمات الرئيسية: الخطاب، الأربيعين، الشعر العراقي، لاكلا والموف، حلمي البغدادي.